

Változnak a csillagok felettünk

BESZÉLGETÉS ÉLTETŐ LAJOSSAL

Éltető Lajos a Portland State University professzora. Az Egyesült Államokbeli Magyar Baráti Közösség egyik spiritusz rektora, a Közösség lapjának, az Itt-Otnak alapító szerkesztője 1967 óta. A lap, melynek nevét Ady „Négy-öt magyar összehajol”-jából vették, 1989-ben 1200 példányban jelenik meg. Éltető 1986 óta tagja a Magyarok Világszövetsége elnökségének is. Az alábbi beszélgetés 1989 augusztusában, Kecskeméten, a VI. Anyanyelvi Konferencia alatt készült vele.

Kontra Miklós: Emlékszel még arra, amikor engem szerkesztettél?

Éltető Lajos: Igen, hogyne.

K. M.: Amikor 1981-ben megjelent „Amerikai magyar nyelvi bökkenők” című cikkem az Itt-Ottban, hányadik magyar állampolgár lehettem, aki valaha is publikált a lapokban?

É. L.: Hányadik magyarországi? Hát ezt nem tudom neked megmondani, de az elsők között voltál.

K. M.: Azóta hány magyarországi szerzőtök van már?

É. L.: Sok, ha a levelezőket is beleszámítom, több tucat. Ha azokat veszem, akik cikket írtak, akkor jó fél tucat: Csurka István, Csoóri Sándor, Eörsi István, Görömbei András, Pomogáts Béla, Köteles Pál.

K. M.: Beszélgessünk a „Kettős kötés” című cikkedről, ami először a Mozgó Világ 1987. júliusi számában jelent meg, majd jegyzeteiddel kiegészítve az Itt-Ott 1988/4. számában. Ebben többek között ezt írtad: „Az a szomorú igazság, hogy ebben az országban egy magyar család önerejéből ritkán képes sikeresen továbbadni kulturális örökségét és nyelvét.” Miért?

É. L.: Azért, mert hogyha elszigetelve él egy család egy idegen miliőben, akkor majdnem mindent neki kell előteremteni, s ez egy teljesen lehetetlen állapot. Nincs közösség. A család nem elég arra, hogy egyedül tanítson nyelvet s minden eyeget.

K. M.: Olvasván az Itt-Ottot, az a benyomásom, hogy ti azért hisztek abban, hogy nem fog veletek meghalni a magyar szó Amerikában. Mintha hínétek benne.

É. L.: Mintha.

K. M.: Pedig azért nagyon jól tudjátok, hogy minden esély megvan arra, hogy veletek hal a magyar szó is.

É. L.: Hát igen, minden esély megvan rá, hogy meghaljon, de ez nem szükségszerű ma már, amikor lehetőségünk van érintkezni az élő magyar kultúrával, Magyarországgal; ez nem volt lehetséges abban az időben, amiről a cikkben írtam. Az ötvenes években még álmodni sem lehetett olyasmiről, hogy repülőgépre ugrik valaki és itt van, vagy hogy járathat folyóiratokat Amerikába. Ma már ez nem lehetetlen, a fiamat is elküldtem két évre a kőszegi gimnáziumba. Sőt, maholnap már akár a pesti tévét is lehetne fogni Amerikában — a technika megvan rá.

K. M.: Nekem az a benyomásom, hogy az öreg amerikások, a templom-építők, az iskolaépítők és a bányákban pusztulók gyerekei egész szépen meg-

tanultak magyarul. Az ötvenhatosok gyerekei már nemigen tanultak meg. Miért?

É. L.: Az ötvenhatos gyerekek mások voltak, mert ott rengeteg volt a vegyes házasság, ami a régi amerikások körében alig létezett. Az ötvenhatosok többsége fiatal férfi volt, akik zömmel amerikai nőt vettek feleségül. Ha végiggondolom azokat az ismerőseimet, akiknél mindkét házastárs magyar, náluk a gyerekek többsége tud magyarul. Tehát nem egészen van úgy, ahogy mondom.

K. M.: Leegyszerűsítve azt lehet mondani, hogy az öreg amerikás a gettóban élte le az életét, az ötvenhatos viszont az abszolút szétszórtságban; és a gettóban meg lehetett tanulni magyarul, a szétszórtságban meg nem.

É. L.: Igen, sőt, a gettóban nem meg lehetett, hanem meg kellett tanulni magyarul.

K. M.: Akkor azért mégiscsak van abban valami, hogy a ti generációtok elmúlásával az amerikai magyarok száma drasztikusan le fog csökkenni arra a néhány emberre, akik egy-egy megszállott szülő vagy valami szerencse folytán megőrzik magyarságukat, nem?

É. L.: Nem, mert kivándorlás mindig volt és most sem szünetel. Hol több, hol kevesebb, de állandóan szállingóznak magyarok nyugatra. Bármilyen rendszer alakul itt ki, ez akkor sem fog megszűnni. Gazdasági okokból ez az ország nem tud éppen az értelmiségének kenyeret adni, tehát sokan vándorbotot fognak majd. A kivándorlás állandó állapot, csak cserélődnek a kivándorlók.

K. M.: Említett cikkedben azt is írod, hogy „Magyarország a maga részéről mind többet tesz, különösen ami az anyanyelvi konferenciát, a kőszegi középiskolás (kiegészítő?) program létrehozását, a korlátozott diákcseré támogatását, a kiadványok terjesztését illeti — és még folytathatnánk a sort. Az eredmény mégsem igazán kielégítő. Hogy ennek mi az oka, arról nyílt, komoly és hosszas vitát lehetne — és kellene — folytatniuk az erre illetékeseknek.” Ez igen taktikus megfogalmazás. Én legalább egy órát tudnék beszélni ezekről az okokról, de Te — gondolom — tízszer annyit.

É. L.: Hogyne. Jó Isten, hol kezdjem? Kőszeggel? Kezdem azzal. Elköveték azt az ostobaságot, hogy beindítottak a külföldi magyar származásúaknak egy külön szekciót. Különválasztották őket a magyar gyerekektől, és akkor a brazil-magyar meg az amerikai-magyar közös nyelve: az angol.

K. M.: Ezt a fiadtól tudod?

É. L.: Tőle is, de jártam is ott. Tóth Sándor igazgató itt van az anyanyelvi konferencián, ha meg akarod interjúvolni. Hogy ez miért van így, azt nem tudom. Azt az érvelést nem fogadom el, hogy a külföldiek annyira nem tudnak magyarul, hogy nem lehet őket közös osztályba tenni a magyarokkal. Én két olyan iskolába is jártam, ahol nem tudtam a nyelvet, aztán megtanultam. Németül és angolul. Kőszeg esetében ez a probléma. Sárospatakon meg, úgy hallom, csak tivornyázás folyik. Olyannyira, hogy beszéltem olyan tanárnővel, aki félt a diákoktól. Nem bírt velük. — Pesten kitalálják, aztán valósítják meg valahogyan, és nem törődik vele senki.

K. M.: Gondolod, hogy az, hogy a kőszegi magyar iskolások közös nyelve az angol, ugyanannak a valaminek az egyik megnyilvánulása, ami hosszú évekig végigkísért titeket és minket? Például amikor kitalálták a Magyar Fórumot, a külföldi értelmiségiek hazahívását, hogy találkozzanak szakmájuk

itthoni művelőivel, az úgy indult, hogy a külföldi orvosok az itthoniakkal nemigen találkozhattak, azoktól el voltak zárva.

É. L.: Hát ezt nem tudom. Én most beszéltem nemrég egy orvossal, aki itt is van egyébként, ő azt mondja, hogy a tavalyi orvostalálkozó szakmai szempontból semmit sem ért, de arra jó volt, hogy haverkodhattak az itteni orvosokkal, és így levonhatta az adójából az ideutazás költségeit. Szóval ennek megvan a maga haszna mindenki számára, ebben nem látok rosszat. De hogy eredetileg úgy lehetett, ahogy te mondod, az valószínű. Csak hát változnak a csillagok felettünk.

K. M.: Cikkedben az oktatásügy terén tapasztalható szemléleti különbségekről is írsz, ami akadályozza a „magyar magyarok” és az amerikai magyarok kölcsönös megértését. Ezt írod: „Magyarország, miután humán oktatásának kitűnő hagyományait felszámolta, az oktatásügy kulcspozíciójában mintha immár nem rendelkezne olyan emberekkel, akik értik az angol—amerikai hagyományt. Akárhányszor előfordul, hogy csak beszélünk — most mindegy, hogy magyarul vagy angolul —, de nem értjük egymást, mert a szavak mindkét fél esetében más-más jelentést vagy tartalmat hordoznak.” Nekem ez állandó élményem volt az alatt a három év alatt (1978—81), amikor magyart tanítottam az Indiana Egyetemen. Te nyilván ezt már legalább húsz éve tapasztalod. Mondj egy-két példát!

É. L.: Nézd, visszatérek Kőszegre. Amit mi vártunk, az egyáltalán nem az volt, amit Kőszegen tanítanak. Éppen arról, amiről itt a kecskeméti konferencián is szó van, magyar hagyományokról, magyar öntudatról stb. Kőszegen szó sem volt. Ez teljesen hiányzott. Azt itthon nem tanították a gyerekeinknek, amit mi kerestünk. Aztán a politikai dolgokban millió példa van. Más jelent a demokrácia itt, mint nálunk, és még sorolhatnám hosszasan.

K. M.: Hogyan lehetne megszüntetni ezt a süketek párbeszédét?

É. L.: Több és erősebb kapcsolattal nyugati magyarok és hazai magyarok között.

K. M.: Akkor, amikor a kőszegi iskola szervezése indult, gondolom, elmondták a szervezőknek, hogy milyen iskolát szeretnétek.

É. L.: Vannak itt olyan tényezők, amiket nem tudok megítélni. Maga a kezdeményezés, hogy fogadjon külföldieket Kőszeg, és hogy épp Kőszeget választották ki, a Magyarok Világszövetségétől indult. De miután az iskola beindult, a Világszövetség rájött, hogy semmi beleszólása nincs abba, hogy mi történik Kőszegen. Ez komoly problémákat okozott nekik is.

K. M.: Kinek volt beleszólása?

É. L.: Hát ezt ti jobban kellene tudjátok, hogy miként van itt megszerelve a közoktatás. Mindenesetre, akik a Jurisich Miklós Gimnáziumot üzemeltetik, nem tűrtek semmiféle beleszólást a belügyeikbe...

K. M.: A fiad két évig járt a kőszegi gimnáziumba. Ha valaki tanácsot kérne tőled, hogy elküldje-e Kőszegre tanulni a gyerekeit, mit mondanál neki?

É. L.: Azt mondanám, hogy ha teheti, küldje a piaristákhoz, vagy küldje Debrecenbe, vagy küldje máshova. Mindenesetre küldje Magyarországra, de ne Kőszegre.

K. M.: Te nem csak a saját fiadat küldted Magyarországra tanulni, hanem sok olyan amerikai diákot is, akinek semmi köze nem volt a magyarsághoz, amíg diákod nem lett.

É. L.: A Portlandi Állami Egyetem szerződéses viszonya a József Attila Tudományegyetemmel úgy kezdődött, hogy egy konferencián találkozott az akkori főnököm Márta Ferencsel, aki Szegeden volt rektor, összebarátkoztak, és később alá is írtak az Oktatási Minisztérium jóváhagyásával egy szerződést. Nekem annyi szerepem volt, hogy az első két fecske, aki Szegedre jött, tőlem tanult magyarul. Ez még 1972-ben volt, a nevükre már nem emlékszem. Azóta minden évben van egy pár portlandi diák Szegeden. Négy esztendeje kibővítettük az együtműködést, most már a JATÉ-ról is jönnek diákok Oregonba, sőt, ma már az egész oregoni állami rendszer részt vesz ebben a cse-reprogramban, nemcsak a mi egyetemünk. Elértem azt, hogy ha már nem leszek, ez akkor is megy tovább, nélkülem is. Ez a legfontosabb.

K. M.: 1972-től 1989-ig körülbelül hány portlandi diák töltött Szegeden egy vagy több félévet?

É. L.: Nem tudom. Vehetünk évi négy diákot átlagosan. Volt olyan, hogy tizenkét diákunk ment Szegedre, volt, hogy csak kettő. Az elmúlt három évben, azt hiszem, minden évben nyolc-nyolc diákunk jött Magyarországra, és három Szegedről Portlandba.

K. M.: Amikor Szegedre jönnek a portlandi diákok, mind tudnak magyarul?

É. L.: Sajnos nem.

K. M.: Miért? Lusta vagy? Nem tanítod meg őket?

É. L.: Nem vagyok lusta, tanítom őket, de éppen azért, mert most már az egész állami rendszer küldhet hallgatókat, nem taníthatok mindenkit, aki jön. Magyaroktatás csak Portlandban van. Ha a nyolc diákból kettő vagy három az enyém, akkor jól jártunk. Ugyanakkor bosszantó, hogy a szegediek azt mondták: jobb is, ha nem tudnak az amerikaiak magyarul, mert akkor mindenki egyformán a nullpontról kezd. Ez bosszant. A nyelvtanár hozzá kell legyen szokva ahhoz, hogy különböző képességű diákokat tanít.

K. M.: Hány olyan diákod volt ez alatt a 17 év alatt, mint Greg Nehler? Vagyis aki „sült amerikai” volt, amikor elkezdted magyarul tanítani, s később nemcsak kitűnően megtanult magyarul, hanem egészen mély kapcsolatba került a magyar kultúrával?

É. L.: Nem sok. Nehler kivételes volt abból a szempontból, hogy doktorált is magyar irodalomból. Most megint van egy volt diákom, aki tavaly Szegeden volt, s politológiából fog doktorálni, magyar vonatkozású témából. De sokukról nem tudom, hogy mi lett belőlük.

K. M.: Térjünk át most egy másik témára, a Magyar Baráti Közösség lapjára, az Itt-Ottra, aminek idei első számában ezt írtad: „A magyarországi változások új viszonyt hoztak létre az Anyaország és a külföldi magyarság között. (...) Különösképpen vonatkozik ez az emigráns sajtóra, illetve annak túlsúlyban levő politikai komponensére, amely abban vélte eddigi létjogosultságát és szerepét megtalálni, hogy a magyarországiak nevében, helyett, kimondta azokat az igazságokat, amelyeket otthon valamikor valóban, később egyre inkább csak állítólag, publikálni nem lehetett. Ma azonban már sokkal hatékonyabban, szabadabban, nyíltabban szólhatni magyar ügyekben Magyarországon, mint az emigrációban; az emigráns sajtónak eddigi hézagpótló funkciója tehát módosul, hovatovább megszűnik, s ez így van rendjén.” Ha tényleg megszűnik az emigráns sajtónak ez a funkciója, akkor mi lesz vele?

É. L.: Ha nem haragszol, utalok egy cikkemre, ami a következő Itt-Ott-

ban lesz olvasható. Szerintem az emigráns sajtó fő szerepe az, hogy közösséget ápoljon és építsen ki az olvasótáborában. Ez a funkciója nem fog megszűnni. Az a funkciója fog megszűnni, hogy kicsempészett kéziratokat közöljünk, és politikai véleményeket, amelyeket itthon nem lehetett megjelentetni. Hála Istennek, ma már erre egyre kevesebb szükség van.

K. M.: Azt körülbelül tudjátok-e, hogy az Itt-Ott-nak hány magyarországi olvasója van?

É. L.: Legutóbb hetven címről tudtam, de hogy hány érkezik meg ebből és ki kapja rendszeresen, azt nem tudtuk sohasem felmérni. A hetvenben van pár magyarországi intézmény is. Egyetlenegy magyarországi előfizetőnk van, a Széchényi Könyvtár. Küldünk Szegedre a Somogyi-könyvtárnak, meg egy pár intézménynek, a többi, az magáncím. Főleg olyanok, mint Pomogáts Béla vagy te. Most legújabban a Confessióval is csereakcióba léptünk.

K. M.: Ha most hirtelen lehetővé válna, hogy magyarországiak előfizessenek az Itt-Ottra, mit gondolnál erről? Azért kérdezem, mert tavasszal Borbándi Gyula és Molnár József végigjárták Magyarországot, először mesélhettek szabadon mindenkinek, akinek akartak, az Új Látóhatárról, és a Kossuth Klubban egy kérdésre válaszolva elmondták, hogy nem tudják a lapjukat Magyarországon terjeszteni, mert olyan drága, hogy itt eladhatatlan. Tíz példányt beküldenek ajándékba, s ez minden. Az se megoldás, hogy itt nyomják az Új Látóhatárt, s ezzel olcsóbb legyen, mert akkor meg az a veszély, hogy a hazalátogató nyugati előfizetők itt veszik meg a lapot magyar áron magyar forintért, s akkor elvesznek az előfizetői díjak.

É. L.: Ilyen gondjaink nekünk nincsenek. Mi szeretettel küldjük az Itt-Ottot annak, aki kéri, ingyen. Kivéve az intézményeket, azok fizessenek.

K. M.: Az Itt-Ott eltartja magát?

É. L.: Éppen hogy.

K. M.: És mióta tartja el magát? Úgy, hogy neked nem kerül pénzbe.

É. L.: Kerül pénzünkbe azért. Úgy tartja el magát. Benyúlunk a zsebünkbe. Verem az írógépet, ma már szövegszerkesztőt, éjszakákon át. A postaköltség meg a nyomdaköltség bejön az adományokból, de sok munkánkba kerül a lap.

K. M.: Köszönöm a beszélgetést.

É. L.: Én köszönöm.

KONTRA MIKLÓS